

GEMERT EN DE DUITSE ORDE

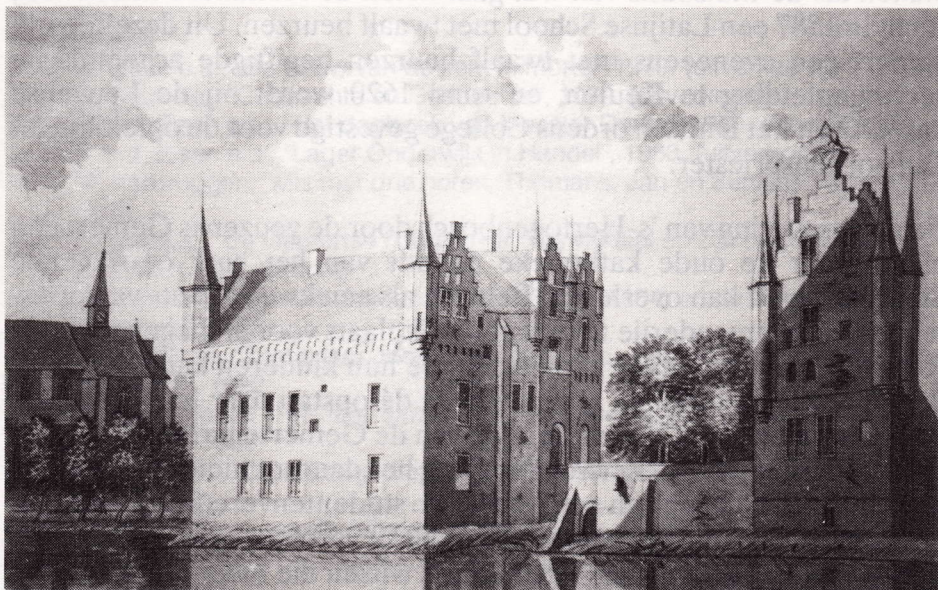
door Ad Otten

De Duitse Orde is als geestelijke ridderorde gesticht in het Heilig Land op het eind van de derde kruistocht (1187-1198) met de bedoeling een vaste officierskern te vormen voor een Duits bezettingsleger, analoog aan de in Palestina werkzame ridderorden van Tempeliers en Johanniters voor respectievelijk Franse en Italiaanse troepen. De edelman Rutger van Gemert behoort tot de eersten die tot de nieuwe Orde toetreedt, een stap waardoor zijn "thuisland Gemert" de "status-aparte" verwerft van "Vrije Rijksheerlijkheid der Duitse Ridderorde". Een status die Gemert zo'n 600 jaar behoudt totdat Napoleon de Orde liquideert. De geschiedenis van de Orde én die van het Vrije Gemert beslaan exact hetzelfde tijdvak.

In de dertiende eeuw leidt de Duitse Orde een kruistocht tegen 'de heidenen' in de landen aan de Oostzee. Zij sticht daar de machtige ridderstaat Pruisen waardoor het aanzien van de Orde tot ongekende hoogte stijgt. Met haar grootmeester als topadviseur van pausen en keizers maakt zij - een multinational met grensoverschrijdende macht, rijkdom en invloed - Europese geschiedenis.

Omstreeks het jaar 1400 bereikt de Orde het toppunt van haar macht. Haar welvaart draagt ook in Gemert vruchten. Ten koste van het adellijk geslacht der Heren van Gemert verwerft zij de gehele heerlijkheid in onverdeeld soeverein bezit, waarna in het centrum van de Vrije Heerlijkheid (vermoedelijk in plaats van de excentrisch gelegen oude

standplaats te Handel) een nieuwe "commanderij" verrijst bestaande uit kasteel en kerk. Cortenbach, landcommandeur van Alden Biesen en een tijdlang plaatsvervanger van de grootmeester in Pruisen zet hiermee de lijnen uit voor de uitbouw van Gemert tot een regionaal geestelijk centrum. In de Meierij van Den Bosch worden de patronaatsrechten verworven over de parochies en rectoraten Gemert, Bakel, Deurne, Nistelrode, Vorstenbosch, Haren en Geldrop. Het door de Duitse Orde binnen de heerlijkheidsgrenzen zelf gestichte en het aan de eigen patrones toegewijde Maria-oord Handel dat dan al van heinde en verre pelgrims trekt, wordt een zelfstandig rectoraat. En ter meerdere eer en glorie van de commandeur van Gemert wordt binnen de stadswallen van Den Bosch een refugiehuis gesticht "Het Huis van Gemert". Te Gemert zelf vormen de pastoors en rectors, allen Duitsordens-priesters, tesamen met een ridder-commandeur een convent op het kasteel, terwijl voor de zielzorg en de bediening in de aan de commanderij onderhorige parochies, wereldgeestelijken als plaatsvervangers worden aangesteld.

Terwijl Gemert uitgroeit tot de rijkste commanderij van de balije Alden Biesen, boet internationaal gezien de Duitse Orde belangrijk in aan macht. Langdurig voert zij oorlog tegen de Polen en Litauers en als in het begin van de reformatie haar grootmeester overgaat van de katholieke godsdienst naar de protestante en zich tegelijk uitroept tot erfherzog van Pruisen betekent dat bijna het einde van de ridderorde. Pruisen en de andere Oostzeegebieden gaan voor de Orde geheel verloren. Maar in west- en midden-Europa herstelt zich de organisatie en trekt met name in de Balije Alden Biesen de rol naar zich toe van voorganger in een geleidelijk op gang komende katholieke contra-reformatie. Gemert wordt nu voor de regio behalve een geestelijk ook een cultureel centrum. Weliswaar verliest de Vrije Heerlijkheid door toedoen van de (protestantse) Staten-Generaal gedurende de Tachtigjarige Oorlog het merendeel van haar rechten en bezittingen buiten de eigen heerlijkheidsgrenzen, maar ze behoudt haar onafhankelijke status. Landcommandeur Ruyschenbergh benut die uitzonderlijke positie van een enclave in protestants Nederland door de Commanderij te maken als de thuisbasis van wat gaat heten de Hollandse Missie. Hij sticht in 1587 een Latijnse School met twaalf beurzen. Uit dezelfde tijd dateert een eveneens met twaalf beurzen begiftigde academische vervolgopleiding te Keulen, en rond 1620 wordt bij de Leuvense universiteit het Duitsch ordens College gevestigd voor de opleiding tot Duitsordenspriester.

Na de verovering van 's-Hertogenbosch door de geuzen is Gemert een plaats waar de oude katholieke cultuur van het haar omringende Staats-Brabant kan overleven. Behalve als een kweekplaats van priesters is de Commanderije tevens een wijkplaats voor al diegenen uit de Republiek van de Zeven Provinciën die hun kinderen katholiek middelbaar onderwijs willen geven. Het is dé opstap naar katholiek universitair onderwijs. Ook uit de rijen van de Gemertenaren zelf komen vele studenten voort. Verwonderlijk is het daarom niet te Leuven de oprichting te beleven van een Gemertse studentenvereniging, de Congregatio Municipii Gemertanii. En naar ik vermoed is er eind zeventiende eeuw al geen plaats meer aan te wijzen die meer Duits Orden-